

Krize Nasıl Yaklaşabiliriz?¹

İzzettin Önder, e-posta: izzettinonder@gmail.com

Değerli dostlar, sizleri saygıyla selamlarım. Ben, İstanbul Üniversitesi'nden 2017 yılında yaştan emekli olmuş öğretim üyesiyim. Halen iki devlet üniversitesinde ders vermekteyim. Bu olanağı bana sağlamış olduklarından dolayı Mülkiyeli dostlara çok teşekkür ediyorum. Bu olanağın sağlanmış olmasından ve burada bulunmaktan mutluluk duydum.

Benden önce gayet doyurucu bir sunum yapmış olan hocamın ifadelerine katkı yapmak haddim değil. O konuşmayı tamamlayıcı nitelikte olması temennisiyle, ben de meseleyi şöyle ortaya koyacağım. Kriz meselesini konuşurken, iktisat, dolayısıyla sosyal bilimler alanında konuşuyoruz demektir. Sosyal bilimler alanında konuşurken, tıp ve mühendislik alanlarından farklı düşünmemiz ve akıl yürütmemiz gerektiği kanaatini taşıyorum. Sosyal bilimler alanında konuşurken aynen bir mühendis gibi hemen her kararı alabileceğimizi kurgulayamayız, çünkü sosyal alanda farklı çıkar ilişkileri içinde etkili olabilen çok sayıda faktör söz konusudur. Çok temel belirleyici olarak, sosyal alanı çok derinden etkileyerek denetimi altına alan üretim ilişkisi, yani ekonomik üretim faaliyeti söz konusudur. Çoğu durumda gidişata hâkim olamayınca siyasilere yöneliyoruz ve bir şekilde saptadığımız bazı suçları siyasilere yıkıyoruz; siyasilerin düşüncesizce ya da öngörüsüzce davrandığı kanaatine ulaşıyoruz. Oysa olaylar çoğu durumda siyasetçilerle de doğrudan ilgili olmadan, ekonomik dinamikler doğrultusunda kendi kanalında sürüklenmektedir. Ancak, şunu gözden uzak tutmamak gerekir ki, sistemler bütünselliklerdir, kendi işleyiş mekanizmaları ve yürüyüş kuralları vardır ve her istemeden yaşadığımız olayda sistemin kendi içsel dinamiklerinin sistem lehine etkisi ve gücü vardır. Bu görüş bizi olaylara tarihsel maddeci süreçte ve diyalektik olarak bakmamız gerektiğine taşıyor. Bu yürüyüşte ilginç olan şudur ki, sistem dinamikleri sistemin bekası doğrultusunda hareket ederken, insan unsuru üzerinde durmamaktadır. Tam da bu noktada hemen şu ayrımı yapmam gerekiyor. Bu kısa anlatımdan da anlaşıldığı üzere, sözünü ettiğim ve sistem olarak nitelediğim görüngü soyut bir doku olmayıp, adının *kapitalist* olduğu ve sermayenin devinimleri ile ilerleyen ve bu süreçte insanı dikkate almayan somut durumdur. Kısacası, üzerinde konuştuğumuz sistem kapitalizmdir ve kapitalizmin davranış ve çözümlemelerinde insan ögesi yoktur.

Ancak Alfred Marshall sistemin özünü vurgularken ekonominin insan ile ilgili olduğunu ileri sürmüş olmasına rağmen, savının tam tersi yönünde davranarak, değer belirlenmesinde politik iktisat okulunun objektif değerlemesinden uzaklaşıp, piyasa ağırlıklı subjektif değerlemeye geçişin teori babalığı rolünü üstlenmiştir. Aynı şekilde toplumlara insani olarak sunulan sosyal demokrasi politikaları da aslında insanla ilgili olmayıp, sistemi koruyarak kurtarmak ve sermayeye piyasa açma işleviyle yükümlü kılınmıştır. Gidişata böyle bakarsak, ilginç bir tarihsel yürüyüş olduğunu ve bu yürüyüşe sermaye dinamiklerinin başat olduğunu görüyoruz. Bu tarihsel yürüyüşte toplumsal yığınların büyük haklarına çok fazla hâkim olamıyoruz, ancak küçük hakları kurtarma çabaları ile yetiniyoruz.

Hal böyle olunca, peki bu tarihsel diyalektiği önce anlayabilmemiz, saniyen olabildiğince yönlendirebilmek ve gidişatı çözümleyip çareler üretebilmemiz için künyemizi saptayıp, maddeci üretim bağlamında tarihsel üretim süreçleri üzerinde yerimizi belirlememiz gerekmektedir. Künyemiz anayasada mülkiyet hakkının tanımı ile belirlenir. Mülkiyet hakkı ekonomimizin künyesini saptadığı gibi, yerkürede hangi aileye mensup olduğumuz hakkında da bize bilgi verir, yol gösterir. Özel mülkiyet sistemi içinde olduğumuza göre, kapitalist sistemin içindeyiz demektir. Oradan ayrılamayız. O bir ailedir. İlişkiler fark edilmeyecek bir şekilde farklı yerlerden ekonomiler arasında gelir gider. O aile içindeki ilişkiler bütünsellik kuralı ve gereği doğrultusunda, siyasi örgütler arasında ve/veya ekonomik üniteler arasında çoğu zaman fark edilemeden işler.

Türkiye'nin krizine geçmeden önce, biraz genel duruma, küresel görüntüye bakmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Burada derinlemesine kapitalist dünyanın krizini konuşmayacağım, o çok büyük bir alanı kapsar, ama Türkiye'nin bu yürüyüşte nerelerden geçtiğinin, neler geçirdiğinin anlaşılması gerekiyor. Böyle bir kısa turdan sonra Türkiye'nin krizine geleceğim. Bir kere, küresel kapitalist süreç genel hatlarıyla üretici aşamadan, günümüzde ağırlıklı olarak finansal aşamaya geçmiştir. Şimdi şöyle bir tarihsel süreci gözlerimizin önünden geçirelim lütfen. İkinci Paylaşım Savaşı ertesinde sosyal devlet aşaması yaşandı. Daha sonraları ağırlıklı olarak finansal süreç devreye girmeye başladı, müteakiben küreselleşme süreci, yani neoliberalizm tarih sahnesinde boy gösterdi. Bu süreçler, hiçbirinin amacı insana ya da siyasi anlamda demokrasiye hizmet olmayan, tümüyle sistemin yaşam süresini uzatmaktan sorumlu aşamalardır. Hepsinin amacı sıkışan sermayeye yeni piyasalar açmak ve sermaye birikimi sıkışıklığına bir nebze de olsa çare üretmektir. Sosyal demokrasi de dâhil olarak, bu süreçlerin hiçbirinin amacı insanın veya toplumların mutluluğu değildi, olmamıştır. Hal böyle olunca, Reagan olmasaydı da, Thatcher olmasaydı da, bunların yerine daha başkaları da olsaydı yine neoliberalizm yeşerecekti.

Neoliberalizm; ileri düzeyde insani ya da demokratik bir işleyiş değil, kapitalizmi kurtarmaya çalışan bir süreçtir. Bunları tartışırken, biri daha büyük olmakla beraber, iki büyük üstadın çarpışmasını görüyoruz. Biri Marx, ötekisi ise Keynes'dir. Nedir bu çarpışma diye baktığımızda; acaba sistemde Marx'ın dediği gibi üretim fazlası mı var, yoksa Keynes'in dediği gibi tüketim eksikliği mi var?

Ben maliye hocalığından emekli oldum. Eğitim boyunca, devletin sistemin bekasını sağlama işlevine vurgu yapmamakla beraber, ara sıra sistem vurgusu yapmış olsam da, devamlı Keynes sistemine dayalı öğretiyi tartıştık. Bu süreçte müfredat kadar, bizzat benim de suçumun olduğu açıktır. Her şeye rağmen, sosyal devlet politikalarına hiç prim vermeden derslerimi tamamladım, diyebilirim. Hesap vermeyi bir tarafa bırakalım, bizzat küresel yürüyüşe bir göz atalım. Şu soruyu kendimize soralım, lütfen: Nereden çıktı sosyal devlet görüşü; neden İkinci Paylaşım Savaşı ertesinde bu politika uygulandı da, sonraları terk edildi? Sosyal demokrasi politikalarının amacı, ulus devlet içinde gelir dağılımını bir nebze düzelterek, devletin hizmetlerini bir miktar yükselterek sermayeye piyasa açmaktır. Sosyal demokrasi talebi, doğal olarak halklardan gelmiştir, ancak sermayenin arzusu ve sistemin kaderi böyle bir amaçta birleşmemiş olsaydı, halkların bu talebi karşılanamaz, böyle bir politika uygulanamaz ve halklar yoksulluğa terk ediliyor olabilirdi. Sermayenin genişleyen piyasa ihtiyacına ilaveten, döneme başat sosyalizm endişesinin bertaraf edilmesi kaygısı da halkların talebinin uygulanabilir zemine oturtulması yolunu açıyordu. Aslında sosyal demokrasi her hal ve koşulda farklı gelir kesimleri arasında aktarımdan çok, aynı kesim içinde zamanlar arası aktarım yapar. Denk bütçe yaklaşımından görece büyük ve açık bütçe politikasına geçiş, özellikle de savaş sonrası restorasyon faaliyetleriyle uyumlu politika oluşturuyordu. Sosyal demokrasi politikaları da Sovyetler'in çözülmesiyle geriletilince, sermayeye piyasa amacına yönelik ikinci benzer politika olarak neoliberalizm yaftası altında küreselleşme ve finanslaşma devreye girdi. Küreselleşme, doyum noktasına ulaşmış olan sermayenin önüne tüm yerküreyi açıyordu; finanslaşma ise, gelecek piyasaları bugüne çekerek, geleceğin pahasına bugünün piyasasını genişletmeyi hedefliyordu. Sistem piyasa süreçleri ve mekanizmaları ile niçin bu yollara sapıyordu, karşı koyulamaz talep nereden geliyordu? Bu süreci, ekonominin ilahi kuralı olan arz talep eşitliğinin sağlanması çabaları sürüklüyordu. Neden durmadan talep cephesi üzerinde operasyon yapılıyordu? Çünkü arz cephesi denetimimiz dışında, sermaye birikimi dinamikleri doğrultusunda devamlı olarak yükseliyordu. Diğer bir deyişle Marx haklı idi; sermaye birikimi yasası açıkça kuralını dayatıyordu. Bu dinamikle arz devamlı olarak inanılmaz şekilde büyüyordu. Buna karşı Keynes politikaları, arza müdahale edemeden, talebi yönetmeye çalışıyordu. Görülüyor ki, iktisat süreçleri insanla ilgili değildir, daha doğrusu 1600'lerin

sonuna doğru John Locke tarafından teorileştirilen liberalizm ve insanî yaklaşım, sermayenin inanılmaz yükselişi ile artık tarihe karışmış oluyordu. Artık sermaye, doğayı, en değerli doğa parçası olan aklımızı ve irademizi teslim alıp sömürecek şekilde hoyratlaşarak, hâkimiyetini ilan ediyordu. Bu sürecin anlaşılabilmesi ve sürece karşı çıkılmaması için önce bilimler kompartımanlara ayrılmakta, eğitim kurumlarında eğitim tek yanlı verilmekte, eğitim analitik yöntem dışlanırcasına skolastik yöntemle sürdürülmektedir. Yüksek eğitim kurumlarında da Pierré Bourdieu'nun "sembolik şiddet" olarak nitelediği ayıklama sistemiyle akademisyen alımında kural hiç esnetilmeden ve akademik görüntü altında(!) gerçekleştirilmektedir. Eğitim alanında sistemi analitik olarak veren Marxizm dışlanmakta, sisteme anlık tedavi öneren Keynes içeri alınmaktadır. Bu da eğitimin nasıl bir sistemik üst yapı kurumu olduğunun göstergesidir. Bu kısa tartışmayı şununla bağlayabilirim ki, Keynes değil, Marx haklı idi ve bu durum kanıtlandı. Peki, o zaman kriz nedir? Kriz, arzın artışına yetişemeyen, piyasada arz talep dengesini sağlayamayan talep yanlı politikalara karşı, krizle bazı üretim ünitelerinin çökertilerek arz talep eşitliğinin sağlanmasıdır. Sistem dinamikleri bunu nasıl sağladı meselesine şöyle yanıt verebiliriz: yetersiz talep kâr oranlarını gerilettili, güçlü firmaların dayanabildiği bu koşullar güçsüzleri çökertti. Bundan dolaydır ki, neoliberalizm sonrasında güçlenerek büyüyen firmalar *alfa* sıfatıyla, küçülen ve eriyen firmalar ise *beta* sıfatıyla nitelendirilmektedir. Kâr oranlarının gerilemesi dağıtılan şirket kârlarının (temettülerin) yeniden üretim tahsis amacıyla değil, tüm ülkelerde yüksek kâr getiren alanlara kredi amacıyla kullanılmaya başladı. Böylece kapitalist merkezlerde inanılmaz büyüklükte finansal kapital oluşarak, çeşitli ülkelerin devlet kâğıtlarına ve sair özel alanlara yüksek faizli kredi olarak yöneldi.

Bu kısa açıklamadan sonra şimdi gelelim Türkiye'ye. Bugünü anlamak için önce kısa bir tarih turu yapmamız, kapitalist aile içinde ulus devlet olarak ortaya çıkmış olan ülkenin devinimlerini ortaya koymamız gerekiyor. Ulus devlet olarak kurulan Türkiye'nin ekonomi politikaları bağlamında görece tek bağımsız olduğu dönem, kanaatimce 1930 devletçilik dönemidir. 1930 dönemine kadar, Sevr zincirlerinden sıyrılmaya çalışan Türkiye, siyasi ve ekonomik anlamda tam bağımsızlığa ancak 1930'larda kavuşmuştur. 1930'larda yayınlanmış olan Kadro dergisinin 1933 yılında çıkan 22 inci sayısında İsmet İnönü, "Başvekil İsmet" imzasıyla, "Fırkamızın Devletçilik Vahfı" başlıklı makalesinde devletçiliği 7-8 yıl evvel düşündüklerini vurgular. Bu ifade şunu gösteriyor ki, kuzeyimizde Sovyetler varken, Lozan Antlaşmasına rağmen Batı dünyası Türkiye üzerinden denetimini tam olarak çekmemiş. Çünkü Türkiye hâlâ kendi içinde kararsız, dış kutuplar arasında ise alan paylaşımı içinde idi. 1923 yılında İzmir'de toplanmış olan İktisat Kongresi'nde gerek Batı dünyasına doğrudan, gerekse Sovyetler'e

dolaylı yoldan verilmiş mesajlara rağmen böyle bir mücadele devam ediyordu. 1923'teki kongrede Atatürk'ün, Osmanlı padişahının emperyalizme hizmet ettiğini söyledikten sonra, faydacı bir yaklaşımla, yabancı sermayenin kurallarımıza riayet koşulu ile ülkede yatırım yapabileceği ifadesi dahi her iki taraftaki kuşkuyu silememiş, mücadeleyi sonlandırmalarına yardım edememişti.

Osmanlı borçları henüz bitmemişken, 1950'de iktidara gelmiş olan Demokrat Parti ilk özelleştirme vaadiyle, ekonomiyi dışa açtı. Bu aşamayı şöyle bir soru ile noktalayayım: 1950 Demokrat Parti dönemini, siyasi anlamda çok partili döneme geçiş olarak mı, yoksa aynı politikayı izleyen iki partili siyasi anlayışın devamı olarak mı görmek gerekir? Ben esas kırılma noktası olarak 1950 yılını görüyorum. Zira bir yanda devletin kurucu partisi ve partinin benimsediği Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik yanında 1931 yılında ilave edilen Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri, diğer yanda da açıkça reddetmese de, bu ilkeleri benimsememiş olup ekonomiyi dış dünyaya açan Batı eğilimli yeni bir parti var. Kısacası, bir yanda siyasi olarak halka dönük kurucu, devletçi, halkçı ve devrimci parti, diğer yanda ise ülkeyi borca sürükleyici Batı emperyalizmine göz kırpicı davranışlardan çekinmeyen bir parti söz konusudur. Bu yaklaşıma göre, 1950 gerçek anlamda çok partili sisteme geçiş ve ileri aşamalarda büyük kırılmalara yol açan bir süreç olarak görülebilir. Burayı noktalamadan ikinci olasılığı da zikretmek gerekir ki, Cumhuriyet'in kuruluşuyla, hatta Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Batı etkisi ile kapitalist raya girmiş olan Türkiye'nin 1950 kırılmasını yaşaması da mukadderdi; halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkeleri sürdürülebilir miydi, kuşkuludur! Henüz Osmanlı borçları dahi tamamıyla itfa edilmeden dış ticareti serbestleştiren Demokrat Parti 1958 Paris anlaşmasıyla moratoryum (borç erteleme) ilan etmek zorunda kaldı. Şimdi teoriyi biraz daha rafine hale getirirsek, 1950'lerden geriye gidip, bir kez daha düşünmemiz gerekebilir. Şöyle ki, Cumhuriyet'in kuruluşundaki devrimler üstyapı devrimi olarak sürdürülmüş, fakat devletçilik ve devrimcilik ilke ve amaçlarına rağmen ekonomik sistem olarak kapitalist dünyada kalınmıştır. Zira devrim denen büyük dönüşüm, salt üretim araçlarının kamulaştırılması olmayıp, son aşamaya kadar devlet aygıtının da işlevsel dönüşümünü zorunlu kılar. Kapitalist sistemde kalındığı sürece ileri aşamalarındaki devrimlere savrulmak zaruri olur. Cumhuriyet sürecini ekonomik devrim olarak görmeyip, salt sistemin oturtulması çabası olarak açıklayıp, 1950 savrulmasını, hatta Demokrat Parti'nin oluşturulmasını ise sistemik yürüyüş gereği olarak yorumlamak belki daha doğru olabilir. Çünkü kapitalist raya girmiş olan ekonomi, artık karşılıklı etkileşimle merkezin yoğun çekimi altındadır. Dolayısıyla müteakip aşamalarda devlet değişebilirdi, fakat dönüşümü gerçekleştiremedi. Bu bağlamda devletin dönüşümü ifadesini açmakta yarar görüyorum. Sıkça kullanıldığı üzere neoliberal süreçte devletin

dönüşümü söz konusu değildir. Neoliberalizm sistem değişikliğini olmayıp, kapitalizmin bir aşamasını ifade eder. Oysa devletin dönüşümü, kapitalizmin farklı aşama ve gereksinimlerine göre hacim değişimini değil, tümüyle piyasanın kaldırıldığı durumdaki fiili planlamacı ve uygulamacı işlevi ile köklü doku değişikliğini ifade eder. Diğer bir deyişle, amorf nitelikli kapitalist devletin sermayenin gereksinimine göre piyasa alanı ile ilişkisindeki yüzeysel değişikliği dönüşüm olarak nitelemek doğru görülemez. Bu köklü farklılığın kapitalizmde yaşanan kamulaştırma, özelleştirme ya da ihale sistemine geçiş dönemlerindeki yüzeysel farklılıkla hiç ilgisi olamaz. Dönüşüm “metamorfoz” olayıdır. Kapitalist sistem içinde devlet amorf yapıdadır, sermayenin gereksinimine göre büyür, küçülür, bazı hizmetleri kamulaştırır, sonra bunları özelleştirebilir, sosyal politikalarla kısmen emek yanlı görünümüne bürünebilir, işler sıkışınca devlet sertleşebilir. Kısacası, sermayenin birikim ihtiyacı ve sosyal duruma göre devlet, daima sermayenin yanında olarak, Althusser yaklaşımında olduğu üzere, gerektiği yerde ideolojik aygıtlarını, gerektiği yerde ise daha ileri düzeyde baskı araçlarını devreye sokabilir. Fakat bu değişimler devletin kapitalist niteliği çerçevesinde olup, dönüşüm anlamını taşımaz. Devlet ihtiyaç oluştuğunda sermayenin yanına gider, ihtiyaç kalktığında ise piyasaya karışmaz, küçülür ve kamulaştırılmış alanları özelleştirme ya da ihale sistemi ile özel sektöre bırakır. Bu süreç karmaşıktır, doğru, ama bir dönüşüm olmayıp, değişimdir.

Gelelim, Türkiye'nin 1950'lerde neden dışa açıldığı meselesine. O yılı hatırlayalım. İkinci Paylaşım Savaşı sonlanmış, Avrupa'da ve diğer yerlerde restorasyon faaliyetleri sürüyor, ABD kapitalist dünyanın ağa-babası olarak, 1948-1951 yılları arasında Marshall Planı'nı devreye sokarak, Sovyetler ve Kızıl Çin'e karşı kapitalist dünyaya yön vermek istiyor. İşte, 1950 yılında Türkiye'nin dışa açılma projesini, kapitalist dünyada hızla gelişen üretime piyasa alanı açarak destek vermek, yani DP sürecini dünya kapitalizminin gereksinimlerine göre şekillenme olarak görmek gerekir. Bu dönem ticari emperyalizm dönemidir. Böylece ticari emperyalizm içine savrulan Türkiye, 1958 Paris Anlaşması ve moratoryumla karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine, 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası ile planlama kuruldu ve Türkiye ithal ikameci- montaj aşamasına geçti. Konumuz olmadığından hızla geçmek adına, bu dönemi de montaj emperyalizmi olarak saptamak yanlış değildir. Çünkü dış bağlantılı üretimde girdinin anlaşmalı firmalardan alınacağı ve üretimin dışa satımının yasak olacağı koşulu döneme amirdi. Böylece, ülke girdi alımında uluslararası rekabet koşullarından yararlanamadığı gibi, ihracatta da eli kısıtlı olduğundan 1979 yılında döviz krizi ile karşı karşıya kalındı. Bu dönemle ilgili bir örnek bize genel bir fikir verebilir. 1960'ların ilk yarısında doktora çalışmamı yaparken, Amerikan General Elektrik Fabrikası'nın İstanbul'da patentle üretim yapan ampul fabrikasında

bir araştırma yapmam gerekti. O esnada öğrendim ki, Mısır'daki ihaleye ABD doğrudan merkezden ürün satmış, İstanbul'daki fabrika böyle bir girişime dahi girişememiş. Sebebini sorduğumda, merkezden ampulün duy kısmı ve parlayan tel gelirmiş, İstanbul'da şişe geçirilip, ambalajlanıp satılmış. Mısır'daki ihaleye ABD'nin merkezden sattığı ampullerin fiyatı, İstanbul'a gönderilen girdilerden ucuzmuş. Görülüyor ki, bu sistemde daha ilk madde girişinde önemli miktarda kâr transferi yapılmış merkez ülkelere. Böylece yürütülen montaj emperyalizmi dönemi de kaçınılmaz olarak döviz krizi ile sonlandı. Müteakiben geçtiğimiz 1980 politikaları da finanslaşma eğilimli dışa açık modeldi. Biz ticari açığımızı para hareketlerini dengelemeye çalışarak, cari açığı biraz hafifletmeye çalıştık. Bu da finansal emperyalizmdir. Özal çaresizdi. Başka bir şey yapabilir miydi? Kapitalist sistemde yapamazdı. Bu bir sistem meselesidir. Çaresizlikle çıkarılan 32 sayılı Kararname sonucunda geliştirilen "sıcak para operasyonu" ile sağlanan dış kaynaklar ülke ekonomisinin disipline edilmeden yol almasına sebep oldu. Hızla günümüze geldiğimizde, sıcak para rehabeti ile neoliberal politikalara teslim olmuş şekilde buralara kadar geldik. Bu kısa tur bize iki öğretiyi açıkça göstermektedir. Birincisi, uygun şartlarla ekonomiye hâkim olduğumuz 1930'lar dışında, her dönemde dâhil olduğumuz kapitalist sistemden etkilenmekle kalmadık, aynı zamanda kısmen destek alarak merkez sermayeye piyasa işlevi görürken, merkeze kaynak aktardık. İkinci öğreti ise, maalesef, ekonominin şekillenmesinin, merkez kapitalizmin devinimleri doğrultusunda ve daima ona destek verecek, piyasa açacak şekilde oluşumudur. Ekonominin tüm busüreçlerde merkez ekonomiler paralelinde şekillenmesi ve merkez ekonomiyi desteklemesi borçlanma sistemi ile yürütülmüştür. Ondan dolayı da, 1929 krizinin farklı sebeplerini bir tarafa bırakırsak, 1950'ler, 1960 ve 70'ler, 1980 ve 90'lar daima krizlerle sonlanmışlardır. Nihayet içinden geçtiğimiz kriz de yine bir borçlanma ve fatura ödeme dönemi şeklinde borç krizi olarak karşımızda durmaktadır. Kapitalizmin ekonomik krizleri, farklı sebeplerle yansımış olsa da, özünde borç krizidir. Kapitalizmin işleyişinin oluşturduğu yönetsel krizler ise siyasî kriz ya da farklı vadelere yayılı etkileri ile iklim krizi, doğa krizi görüntüleriyle karşımıza çıkar. Dikkat edilirse, tüm bu krizler sistemin ana motoru olan sermayenin önü alınamaz hırsıyla insanı ve doğayı sömürmesinden kaynaklanmaktadır. Ondan dolayıdır ki, söz konusu krizleri bir bütünsellik içinde görmeyi yanında, anlamlı kalıcı çözüm üretebilmek için de sermayenin mülkiyet biçimine müdahale ile sistemi dönüştürmek zaruridir. Ne var ki, bütünsel ve kapsayıcı yapısı ile davranan sistem, bilim dünyasını parçalara bölerek, oluşumlara yaklaşımımızı ve algılamamızı parçalayıp, zaman kazanmada pek mahirdir. Hegel yaklaşımı ile diyebiliriz ki, sistemin dışına çıkmadan sistem anlaşılabilir. Ancak kapitalizme geçtiğimizde feodalizmi anlamış olduğumuz gibi, sistemin içinden doğru algılama yapabilmek için, sistemin algılamamızı parçalama taktiklerini

çözümleyip, algılama ve analizde bütünsellik sağladığımızda ancak, belki yine de kısmen olarak, sistemi algılayabilir, çözümleyebiliriz.

Bugünlerde yaşadığımız olumsuz tablo, dünya kapitalizminin yansıması olduğu kadar, bizzat 2000'ler projesinin de ekonomik rasyoneller doğrultusunda değil, siyasi amaçlarla uygulanmasının doğal sonuçlarıdır. 2000 yılında yapılmış olan IMF projesi Türkiye'yi güvenli bir yönetim altında küresel maddi ve finansal sermaye ve meta akımlarına açık hale getirdi. Merkez Bankası'nın "Para Kurulu" göreviyle sınırlandırılıp, dış varlıklarla çalışarak, Hazine'ye kısıtlı borç vermeye yönlendirilmesi fiyatlar üzerinde denetim oluştururken, faiz üzerinde yükseltici etki yaptı. Böylece, finansal varlıkların nominal değeri kısmen korunurken, getirisi yükseldi. Küresel muazzam finansal kaynak için emin ve yüksek faiz ödeyen bir ekonomi yaratılarak, başlangıçta hem dış kaynağa hem de ülke ekonomisine olumlu ortam yaratılmış oldu. Ancak, farklı kullanımla ülke ekonomisine önemli katkı yapma potansiyeline sahip kaynaklar yüksek faiz olarak süreçten kârlı çıkarken, siyasi tercihlerin yanlışlığı nedeniyle ülke ekonomisine bugün ödenmesi büyük yük oluşturan yükümlülük haline dönüşmüş oldu. Sebeplerini kısaca açıklayacağım üzere, bol kaynağın ekonomik olarak rasyonel kullanıma değil de, iç siyasetin kısa dönemli çıkarına sokulmuş olmasından dolayı bugün hem siyaset, hem de ekonomi kurtarılması oldukça güç koşullara sürüklenmiş durumdadır.

Yaklaşık son yirmi yılda ülkeye giren sıcak para ile siyaset arasındaki ilişki yaşadıklarımıza ışık tutmaktadır. Şöyle ki, IMF programının hemen ertesinde işbaşına gelmiş olan AKP iktidarı, bir yandan geçmiş dönemin son zamanlarında yaşanmış olan sıkıntılardan farklı bir yüz sergileyerek, diğer yandan da bol para ile eli rahatlamış olarak, ekonomi programından çok siyaset programlarına yoğunlaştı. İktidarın ilk dönemlerinde sergilediği demokratik görüntüsü, Avrupa Birliği ile uyumlu ilişki görüntüleri ve geçmişteki darbelerden hesap sorma vb gibi girişimleriyle gözü boyanan ve uzun dönemde iç siyasetteki değişimleri algılayamayan halkın oyları ile iktidarını her seçimde güçlendirmeye çalışan iktidar, yoğun finansal girişlerini iki şekilde değerlendirdi. Birinci önemli alan inşaat olarak ortaya çıktı. Metro, tünel ya da köprü gibi ancak uzun vadede sosyal getiri sağlayacak yatırımlar siyasi meta olarak vitrine koyulabilecek önemli objelerdi. Nitekim iktidar siyasetini gün yüzüne çıkarırken ve tedricen uygulamaya koyarken ciddi oy kaybına uğramamasında söz konusu yatırımlar önemli destek sağladı. Öte yandan, ülkeye giren dış kaynak piyasayı canlandırıyor ve dolaylı vergiler yolu ile bütçeye önemli aktarım yapıyordu. Bunlarla da yetinmeyen iktidar bazı büyük projeleri dış kaynaklı konsorsiyumlarla ve itfasi devlet garantili olacak şekilde yaşama geçirdi. Yüksek faiz koşulunda ekonomiye giren yoğun yabancı kaynak ithalat yolu ile ülkeye giren sanayi girdisi, enerji ve

nihai ürünlerin fiyatlarını da baskılayarak, fiyatlar üzerinde iktidarı mutlu edecek yönde etkili oluyordu. Bu sürecin devam edebilmesi devamlı nakit girişine bağlı hale geldi. Borç yüküne koşut olarak ülke riski ve kredi faizinin denetlenebilmesi için Varlık Fonu'nu oluşturan ve değerli kamu kuruluşlarını fona bağlayan iktidar artık borç sarmalına girmiş bulunuyordu. Öte yandan komşularla olumsuz ilişkiler ve terörle mücadele bağlamında güneyde yürütülen operasyonlar siyasetin yükünü ağırlaştırmaya başlıyordu. Dolu bardağı taşıracak bir damla gerekiyordu. O damlanın geleceği belli olmakla beraber, siyasi endişeler durumun topluma yansıtılmasını engelliyordu. O kadar ki, Merkez Bankası dış kaynak endişesi ile faizleri yüksek düzeyde tutmaya çalışırken, bağımsızlığı ileri sürülmekle beraber, faizlerin düşürülmesi yönünde siyasetten şiddetli baskı geliyordu. Bu süreçte, başta ABD olmak üzere, Batılı ülkelerle bazı siyasi sürtüşmeler de girince, bilinen döviz sıçraması yaşandı ve sinmiş olan kriz ayağa kalktı. Şu halde, yaşadığımız kriz, yoğun yabancı sermaye ile iç siyasetin birbirinden bağımsız, fakat kendi çıkarları açılarından durumdan yararlanma yolunda ilerlemelerinin sonucunda öngörülmedik şekilde değil, tam tersi öngörülerek yaşanmıştır. Bu kriz genel kapitalizmin krizine paralel olmakla beraber, siyasi dürtü ile muaccel hale getirilmiş görünümdür. Vadesi henüz dolmamış borçlar için ve açık pozisyonlarını karşılamak üzere döviz alımını yükselten firmalar döviz fiyatını yükseltirken, panik havası nedeniyle yurt dışına çıkan sermaye de işin tuzu biberi oldu. Doğal olarak, krizin sonuçları birçok işyerinin kapanması, insanların işsiz kalması, ekonominin büyüme hızının henüz eksi olmamakla beraber düşük düzeylere inmesi şeklinde ortaya çıktı. 2019 yılı için de pek olumlu tablo görülmeyip, büyümenin % 2 dolaylarında olacağı düşünülmektedir. Batı dünyasının finansal birikimi doğal olarak yüksek faiz peşinde Türkiye'ye geldi. Türkiye ise, paranın zaman değerini dikkate almadan siyasi amaçla kullandığı kaynakların faturası ile baş başa kaldı. Süreç önümüze büyük bir bolluk sundu, bu bolluğu ekonomik olarak değerlendiremedik, şimdi bunun faturasını ödemek durumundayız. Bugün yaşadığımız kriz, borcun ödenme zamanı ile yatırımların getiri oluşturma zamanının çakışmamasının sonucudur.

Krizden çıkmak için siyaset çare üretmeye çalışacaktır. Ancak, ekonominin yapısal durumu ani manevra yaparak, kısa sürede çıkışa elverişli değildir. Piyasaya para sürülmesi durumunda fiyatların yükselme riski var, yüksek borçluluk ise faizlerin geriletilmesini engelliyor. İstihdam için yüklü mali bütçeye ihtiyaç var. Bu durumda belki zamanla kısmen duruma alışma, kısmen koşulların hafifletilmesi yoluyla sürece katlanılacaktır. Önümüzdeki seçim mavi boncukların dağıtılmasını gündeme getiriyor olmakla beraber, unutulmamalı ki, kısa sürede yeni bir seçim de gündemde olmadığına göre, seçim ertesinde tüm mavi boncuklar aynısıyla, belki de fazlasıyla toplanacaktır. Bu nedenle toplumun siyasete ve siyasi dokuya bakışı fevkalade önemlidir.

Kriz oluşurken ve sonrasında üniversitelerimiz ne yaptı? Üniversitelerden bir şey beklemeyelim. Üniversiteler sistemin üstyapı organlarıdır. Bu bağlamda, aydın ile üniversite dokusunu birbirinden ayırmak lazım. Aydın sadece sistemin ideolojisinin belli belirsiz baskısı altındadır. Oysa üniversite devletin görünen, hissedilen, gereği durumda görevi sonlandırabilecek şekilde baskısı altındadır. Meselenin çözümlenmesi ve çözümlü basiretinden başka yol göstericisi olmayan halka kalmıştır. O nedenle genel toplumsal siyasi irade çok önemlidir.

Sonnot

¹ 15 Aralık 2018 tarihinde, Bursa'da "Mülkiyeliler Krizi Konuşuyor" panelinde yapılmış konuşmanın ses kaydının gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.